

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ HUKUK OKURYAZARLIĞINA İLİŞKİN ALGILARI¹

Tuba ÇENGELCİ KÖSE², Sercan BURSA³

Makale Bilgisi	Özet
DOI: 10.19171/uefad.609049	Hukuk, toplum yaşamını düzenleyen temel unsurlardan biridir. Hukuk okuryazarlığı ise hukuk sistemi, hukukla ilgili temel kavramlar ve hukuki sistemin işleyişi ile ilgili bilgi sahibi olarak bu bilgileri kullanmayı içeren çok boyutlu bir yapı sergilemektedir. Hukuk okuryazarlığı 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan temel becerilerden biridir. Bu çalışmanın amacı Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına ilişkin algılarını belirlemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kapsamında olgubilim deseni kullanılmıştır. Çalışmaya 2017-2018 öğretim yılında bir devlet üniversitesinde Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında öğrenim gören 12 öğretmen adayı katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen veriler tümevarım analizi yoluyla analiz edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre öğretmen adayları hukuk kavramını kurallar, hak ve düzen temaları çerçevesinde tanımlamaktadır. Araştırma sonuçları Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığını hukukla ilgili temel kavramları bilme, hukuki işleyişi bilme ve haklarını kullanabilme biçiminde tanımladıklarını göstermektedir. Araştırma verileri Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı konusundaki görüşlerini biçimlendiren üç temel kaynak olduğunu göstermektedir. Bu kaynaklar öğretmen adaylarının öğrenim yaşamlarında aldıkları dersler, yaşam deneyimleri ve güncel olaylardır. Sosyal Bilgiler öğretmen adayları Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere hukuk okuryazarlığı becerilerinin kazandırılması açısından önemli bir rol oynadığını düşünmektedirler.
<i>Makale Geçmişi:</i> Başvuru 22.08.2019 Kabul 02.05.2020	
<i>Anahtar Kelimeler:</i> Sosyal bilgiler, öğretmen adayı, hukuk okuryazarlığı.	

PRE-SERVICE SOCIAL STUDIES TEACHERS' PERCEPTIONS OF LEGAL LITERACY

Article Info	Abstract
DOI: 10.19171/uefad.609049	Law is one of the basic elements that regulate social life. Legal literacy is a multidimensional concept that includes the basic concepts and information related to law and the legal system. Legal literacy is included as a skill in the 2018 Social Studies Curriculum. This study aims to understand pre-service social studies teachers' perceptions of legal literacy. The research adopted a qualitative phenomenological design. 12 pre-service teachers studying in the Social Studies Teacher Training Program of the Faculty of Education at a state university in the 2017-2018 academic year participated in the study. A semi-structured interview was used as a data collection tool in the research. Data were analyzed through inductive analysis. Findings showed that pre-service teachers defined the concept of law under the themes of rules, rights and order. Findings also revealed that pre-service teachers defined legal literacy in the form of knowing basic information about law, knowing legal processes and exercising their rights. Three main sources were found that shaped the views of pre-service teachers about legal literacy. Specifically, courses, life experiences and current events. Pre-service social studies teachers thought that social studies course had a significant role in teaching legal literacy to students.
<i>Article History:</i> Received 22.08.2019 Accepted 02.05.2020	
<i>Keywords:</i> Social studies, pre-service teacher, legal literacy.	

¹ Bu çalışma Anadolu Üniversitesi tarafından Bilimsel Araştırma Projeleri kapsamında desteklenmiştir [Proje No: 1805E146, 2019].

² Doç. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, tubacengerci@anadolu.edu.tr, OrcID: 0000-0002-9193-4313

³ Arş. Gör. Dr., Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, sercanbursa@anadolu.edu.tr, OrcID: 0000-0001-6976-3581

1. GİRİŞ

Toplum içinde yaşamak, var oluşundan bu yana insan için zorunlu bir durum olmuştur. Bilgi ve gücü birleştirerek gelişmeyi sağlamak, bu zorunluluğun temel dayanağını oluşturmuştur. Ancak toplum içinde yaşamak da düzen ve güveni sağlayacak birtakım kuralları gerekli kılmıştır. Ahlak, din, görgü, örf ve âdet toplum yaşamını düzenleyen kurallar arasında yer almaktadır. Toplum yaşamının düzenlenmesi için kuralların varlığı yeterli olmamakta; bu kurallara uyulmadığı durumda uyulmasını sağlayacak bir güç gerekmektedir. Bu noktada diğer kurallardan farklı olarak hukuk kuralları ön plana çıkmaktadır (Dural ve Sarı, 2009: 1-2).

Hak kavramının çoğulu olan hukuk kavramı, haklar anlamına gelmektedir. Daha genel bir tanımla hukuk, “Örgütlenmiş bir toplum içinde yaşayan insanların birbiriyle veya kişilerin yine kendilerinin meydana getirdikleri topluluklarla veya bu toplulukların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen, kişilerin hukuki güvencesini ve insan haklarını sağlamak amacıyla oluşturulan ve devlet gücü ile desteklenen bağlayıcı, genel ve devamlı hukuk kurallarının bütünü” (Öztaş, 2006: 11-12) olarak ifade edilmektedir. Tanımdan da anlaşıldığı üzere hukuk, toplum hayatının düzenli işlenmesini olanaklı kılan kurallar bütünüdür. Hukuk okuryazarlığı ise “Giderek yasalara daha bağlı duruma gelen çatışmacı bir kültürde anlamlı ve etkin yaşam için yasal söylemde gerekli yeterlik düzeyine sahip olmak” (White, 1983: 144) biçiminde tanımlanmaktadır. Hukuk okuryazarlığı, hukuki süreçlerin yürütülmesine ilişkin düşünme, okuma, yazma ve konuşma becerilerini içermektedir. Hukuk okuryazarlığı, bireylere hukuki süreçleri tanımlama ve bu süreçlerle ilgili kişileri bilme gibi çeşitli işlevsel katkılar sağlamaktadır (Bildir 1999: 51). Hukuk okuryazarlığı, demokratik bir toplumda haklarını ve sorumluluklarını bilen, gerektiğinde haklarını yasal süreçleri kullanarak arayabilen bireyler yetiştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Sosyal bilim disiplinlerini öğrencilerin gelişim düzeyine uygun biçimde bütünleştiren Sosyal Bilgiler dersinde Hukuk da önemli bir disiplin olarak yer almaktadır. Sosyal Bilgiler dersinde, öğrencilere içinde yaşadıkları toplumun etkin bir üyesi olmalarına katkı sağlayacak bilgi, beceri ve değerler kazandırılmaya çalışılmaktadır. Bu derste hukuk disiplini kapsamında öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumda var olan düzen, haklar ve sorumluluklar ele alınmaktadır. Sosyal Bilgiler dersini yürütecek öğretmen adaylarının da hukuk okuryazarlığı becerilerini kazanmış olmaları ve bu becerileri öğrencilerine kazandırma konusunda gerekli yeterliklere sahip olmaları beklenmektedir.

Alanyazında öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin hukuk okuryazarlığı (Davies, 2009; Moswela, 2008; Schimmel ve Militello, 2007; Stewart, 1998) konusunda yapılan çalışmalar bulunmaktadır. Türkiye’de hukuk okuryazarlığı konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında

Oğuz (2013) ortaokul öğrencilerinin hukuk okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesini amaçlayan çalışmada sekizinci sınıf öğrencilerinin hukuk okuryazarlığı düzeylerinin belirlenen değerlere göre yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Alıcı ve Van'ın (2016) ortaokulda seçmeli ders olarak okutulan Hukuk ve Adalet dersinin öğrencilerde hukuk bilinci geliştirmeye etkisini araştırdıkları çalışmalarında, öğrencilerin Hukuk ve Adalet dersleri sonrasında hukuka güven ve hukuki sorumluluk algılarının düştüğü, buna karşılık hukuka ilgi ve hukuki yaptırım algılarının yükseldiği ortaya çıkmıştır. Çengelci Köse (2017) Hukuk ve Adalet dersi öğretim programı ve öğretim materyalinde yer verilen değerleri incelediği araştırmasında, Hukuk ve Adalet öğretim programında adalet, sorumluluk, eşitlik, saygı, cesaret, duyarlılık, barış ve uzlaşma ile güven değerlerine yer verildiği sonucuna ulaşmıştır. Alanyazında Sosyal Bilgiler Öğretim Programının politik okuryazarlık ve hukuk okuryazarlığı bakımından incelendiği; Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlık düzeylerinin belirlenmeye çalışıldığı görülmektedir (Görmez, 2018; Kara ve Tangülü, 2017). Bu çalışmada Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına ilişkin bakış açılarının betimlenmesinin alanyazına katkı sağlayacağı, öğretmen eğitiminde hukuk okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine yönelik öneriler getireceği söylenebilir.

Bu çalışmanın amacı Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına ilişkin algılarını belirlemektir. Bu bağlamda çalışmanın genel amacı doğrultusunda alt amaçlar şunlardır:

- Sosyal Bilgiler öğretmen adayları hukuk kavramını nasıl tanımlamaktadır?
- Sosyal Bilgiler öğretmen adayları hukuk okuryazarlığı kavramını nasıl tanımlamaktadır?
- Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı konusundaki görüşleri nasıl oluşmuştur?
- Sosyal Bilgiler öğretmen adayları hukuk okuryazarlığı ile Sosyal Bilgiler dersini nasıl ilişkilendirmektedir?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kapsamında olgubilim deseni kullanılmıştır. Olgubilim deseninin odağında farkında olunan ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olunmayan olgular yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada da

öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına ilişkin algıları konu edildiğinden olgubilim deseni tercih edilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışmaya 2017-2018 öğretim yılı bahar döneminde bir devlet üniversitesinin Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında öğrenim gören 12 öğretmen adayı katılmıştır. Katılımcıların belirlenmesinde ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Araştırma kapsamında belirlenen ölçütler; öğretmen adayının Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programında dördüncü sınıfa devam ediyor olması ve Öğretmenlik Uygulaması dersini alıyor olmasıdır. Öğretmenlik Uygulaması dersinin ölçüt olarak belirlenmesinin nedeni öğretmen adaylarının okul ortamında bulunuyor ve Sosyal Bilgiler dersi içinde bire bir öğretim uygulamalarına katılıyor olmalarıdır. Bu bağlamda öğrencilerin hukuk okuryazarlığına bakış açılarını hem eğitim gördükleri kurumda hem de uygulama yaptıkları eğitim kurumundaki deneyimlerinden yola çıkarak ortaya koymaları amaçlanmıştır. 26.02.2018 tarihinde araştırmanın gerçekleştirileceği üniversitenin Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan izin alınmış, öğretmen adaylarının araştırmaya katılımlarında da gönüllülük esası temel alınmıştır. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarına Gönüllü Katılım Formu imzalatılmış, araştırmaya ilişkin bilgi verilmiştir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarına numaralar verilmiş, bulgular bölümünde öğretmen adaylarının görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılarda bu numaralar kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarına ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1.

Katılımcıların kişisel özellikleri

Katılımcı numarası	Cinsiyet	Sınıf
ÖA1	K	4
ÖA2	K	4
ÖA3	E	4
ÖA4	K	4
ÖA5	K	4
ÖA6	K	4
ÖA7	K	4
ÖA8	K	4
ÖA9	K	4
ÖA10	E	4
ÖA11	K	4
ÖA12	K	4

Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan öğretmen adaylarının 2’si erkek, 10’u kadındır. Öğretmen adaylarının tümü dördüncü sınıfa devam etmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme kullanılmıştır. Olgubilim araştırmalarında veriler genellikle derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmaktadır (Klenke, 2016). Görüşme sorularının hazırlanmasında alanyazından yararlanılmış; oluşturulan taslak görüşme formuna ilişkin olarak Sosyal Bilgiler eğitimi ve hukuk alanında çalışmalar yapan iki uzmandan görüş alınmıştır. Uzman görüşleri doğrultusunda yeniden düzenlenen görüşme formunda yer alan sorular çerçevesinde araştırma kapsamı dışında tutulan üç öğretmen adayı ile pilot görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Pilot uygulama sonrasında yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacılar tarafından gözden geçirilerek son biçimi verilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında verilerin toplanması amacıyla 12 öğretmen adayı ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde genelden özele doğru bir sıralamada öğretmen adaylarının özgeçmiş bilgileri ve eğitim yaşamlarına ilişkin sorular, hukuk ve hukuk okuryazarlığı tanımları, öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına ilişkin yaşam deneyimleri ile Sosyal Bilgiler eğitiminde hukuk okuryazarlığını nasıl algıladıkları, Sosyal Bilgiler eğitiminde hukuk okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesi konusunda görüşlerini

ortaya koymaya yönelik sorular yöneltilmiştir. Görüşmelerden önce katılımcılardan sözlü ve yazılı olarak izin alınmış; kişisel bilgilerinin gizli tutulacağı yönünde kendilerine bilgi verilmiştir. Ayrıca öğrencilere diledikleri zaman araştırmadan ayrılacakları, araştırmadan ayrılmaları durumunda kendilerinden toplanan verilerin imha edileceği garantisi verilmiştir.

2.5. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler tümevarım analizi yoluyla analiz edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle araştırma kapsamında yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmelere ait ses kayıtları bilgisayar ortamında yazılı biçime dönüştürülmüştür. Verilerin analizinde NVIVO 12 programı kullanılmıştır.

2.6. Geçerlik, Güvenirlik ve Etik

Verilerin kodlanması araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapılmıştır. Kodlara dayalı olarak temalar elde edilmiştir. Elde edilen temalar araştırmacılar tarafından tartışılmış, temalara son biçimin verilmesinde %80 oranında görüş birliği temel alınmıştır. Bulgular bölümünde öğretmen adaylarının görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

3. BULGULAR

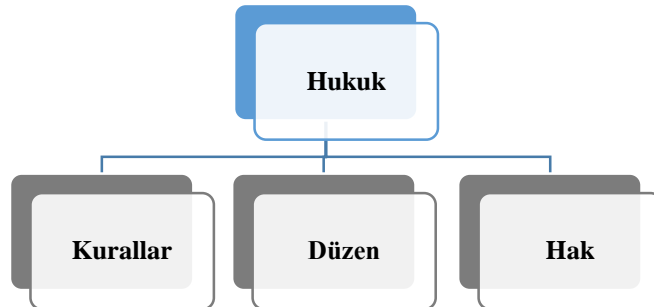
Çalışmadan elde edilen bulgular, çalışmanın amaçlarına uygun biçimde bu bölümde sunulmuştur. Araştırma bulguları öğretmen adaylarının görüşlerinden yapılan doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Öğretmen Adaylarının Hukuk Tanımına İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının hukuk kavramının tanıma ilişkin görüşlerinin analizi sonucu elde edilen bulgular Şekil 1’de verilmiştir.

Şekil 1

Öğretmen adaylarının hukuk kavramının tanımına ilişkin görüşlerinden elde edilen temalar

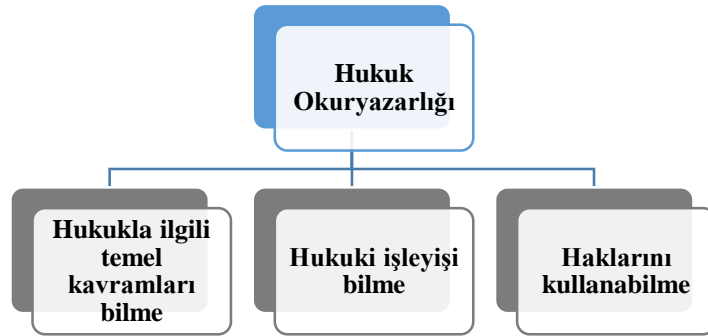
Şekil 1’de görüldüğü gibi öğretmen adaylarının hukuk kavramına ilişkin tanımları kurallar, hak ve düzen temaları altında toplanmıştır. Öğretmen adayları, hukuk kavramına ilişkin olarak en fazla kuralları ön plana çıkarmaktadır. Hukuk kavramını kurallar biçiminde tanımlayan öğretmen adaylarının ifadelerine örnek olarak “*Toplumsal yaşamı düzenleyen ve devamlılığını sağlayan kurallar ve yaptırımlar bütünü*” (ÖA8) ile “*İnsan hayatını kolaylaştıran ve insanlar arası çatışma çıkmasını engelleyen kurallar*” (ÖA2) tanımları verilebilir. Öğretmen adaylarının hukuk kavramını kurallardan sonra en fazla düzenle ilişkilendirerek açıkladıkları görülmüştür. Öğretmen adaylarından ÖA5, hukuk kavramına ilişkin olarak “*Devlet tarafından belli yaptırımları olan toplumda kargaşayı önleyen düzen*” tanımını yaparken, ÖA1 de “*Yönetimin daha iyi ilerleyebilmesi için yasalarla sağlanan bir düzen*” tanımını dile getirmiştir. Hukuk kavramını hakla ilişkilendiren öğretmen adaylarından ÖA3, tanımını “*Hukuk bir hak arama işidir*” biçiminde ifade etmiştir. Bu bağlamda öğretmen adaylarının hukuk kavramını toplumsal yapı ve işleyişin sağlanması ve sürdürülmesi kapsamında ele aldıkları ileri sürülebilir.

Öğretmen Adaylarının Hukuk Okuryazarlığı Tanımına İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığının tanımına ilişkin görüşlerinin analizi ile elde edilen bulgular Şekil 2’de görülmektedir.

Şekil 2

Öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı kavramının tanımına ilişkin görüşlerinden elde edilen temalar

Araştırmada elde edilen bulgulara göre Sosyal Bilgiler öğretmen adayları; hukuk okuryazarlığını şu şekilde tanımlamışlardır: Hukukla ilgili temel kavramları bilme, hukuki işleyişi bilme, haklarını kullanabilme. Hukuk okuryazarlığını, hukukla ilgili temel kavramları bilme doğrultusunda açıklayan öğretmen adaylarının görüşlerine örnek olarak ÖA6 “*Hukukla ilgili basit temel kavramların insanlar tarafından bilinmesi*” ve ÖA11 “*Hukukla ilgili temel kavramların bilgisine sahip olma*” ifadeleri verilebilir. Hukuk okuryazarlığını hukuki işleyişi

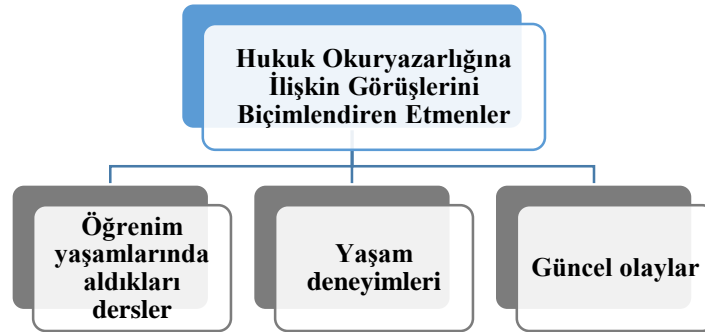
bilme olarak açıklayan ÖA12 “*Hukuki bir işlemde ne yapmamız gerekiyor, nasıl davranmamız gerekiyor, bilinçli miyiz bu konuda, hukuk okuryazarlığı bu sorulara cevap bulmamızı sağlıyor.*” sözleriyle görüşünü ifade etmiştir. Hukuk okuryazarlığını haklarla ilişkilendiren öğretmen adaylarından ÖA4 ise görüşünü “*Hukuk okuryazarlığı denildiğinde: Haklarımız nelerdir, bunları nasıl kullanabiliriz, bunları kimler koruyor gibi konular aklıma geliyor, bunları bilmek kullanabilmek.*” biçiminde ortaya koymuştur. Öğretmen adaylarına göre hukuk okuryazarlığı kapsamında bireylerin kanunlar ve kurallar konusunda bilgi sahibi olması gerekmektedir. Öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığını hukukla ilgili temel kavramların bilgisi, hukuki işleyişi bilme ve haklarını kullanabilme boyutlarında ele almalarının onların hukuk kavramına ilişkin algıları ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda öğretmen adayları hukuk okuryazarlığının yapısını bilgi, beceri ve davranış boyutunda değerlendirmektedir.

Öğretmen Adaylarının Hukuk Okuryazarlığına İlişkin Görüşlerini Biçimlendiren Etmenlere İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına ilişkin görüşlerini biçimlendiren etmenler konusundaki verilerin analizi sonucu ulaşılan bulgular Şekil 3’te verilmiştir.

Şekil 3

Öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığına ilişkin görüşlerini biçimlendiren etmenler konusunda elde edilen temalar

Araştırma verileri, Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı konusundaki görüşlerini biçimlendiren üç temel kaynak olduğunu göstermektedir. Bunlardan birincisi öğretmen adaylarının öğrenim yaşamlarında aldıkları derslerdir. Bu derslerden biri ilköğretim döneminde aldıkları Sosyal Bilgiler dersidir. Öğretmen adayları bu derste Çocuk Hakları konusuyla bir çocuk olarak haklarını öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı konusundaki görüşlerini biçimlendiren diğer dersler ise Sosyal

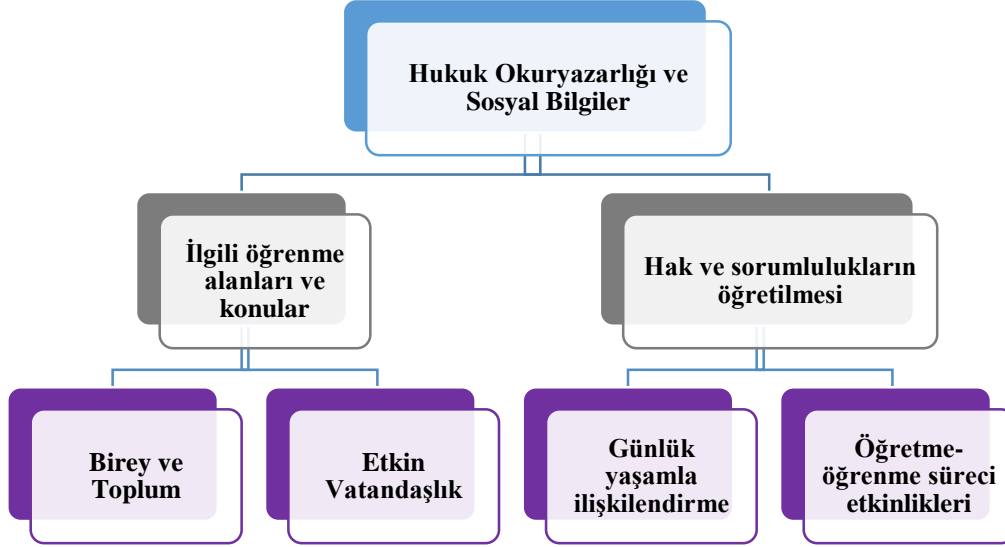
Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programında aldıkları Temel Hukuk, Vatandaşlık ve İnsan Hakları ile Siyaset Bilimine Giriş dersleri olarak belirlenmiştir. ÖA6 lisans eğitiminde aldığı Temel Hukuk dersinin hukuk okuryazarlığı konusunda kendisine katkısını “*Hukuk okuryazarlığına bakış açım üniversitede iken şekillendi tam olarak. Aldığım Temel Hukuk dersi ile beraber hukukun aslında nasıl işlediğini orada gördüm.*” biçiminde ifade etmiştir. Öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı konusundaki görüşlerini biçimlendiren bir diğer kaynak onların yaşam deneyimleridir. Yaşamlarında başlarına gelen birtakım olay ya da olaylar onları haklarını bilme ve kullanma konusunda girişimde bulunmaya yönlendirmiştir. ÖA1 hukuk okuryazarlığı kapsamında deneyimini şöyle dile getirmiştir: “*Lisede okurken çevre ile ilgili bir sorun vardı. Arkadaşlarımla birlikte bu konuyla ilgili olarak Belediye’ye bir dilekçe yazmıştık. Ben arkadaşlarıma öncülük etmiştim Biz daha çok kâğıt üzerinde yazıyorduk ama çok bilmiyorduk dilekçe yazmayı. Daha sonra internette araştırdık*”. Öğretmen adayları son kaynak olarak ise güncel olaylardan söz etmişlerdir. Öğretmen adayları, hukuk okuryazarlığı konusundaki görüşlerini biçimlendiren bir unsur olarak yakın çevrelerinde ya da ülkede meydana gelen olaylar yoluyla hukuk okuryazarlığı konusunda bilgi kazandıklarını ifade etmişlerdir. Hukuk okuryazarlığını güncel olaylar üzerinden kazanmanın önemine değinen ÖA10 görüşünü “*Temel Hukuk dersinde hukuk hocamız her gün güncel bir haber getirin diyordu. Bu benim çok hoşuma gidiyordu. Güncel haberler ile iç içe hukuk dersini görüyorduk. Bir günde birçok olay yaşanıyor, biz bunları derste işleyerek, yorum yaparak hukuk okuryazarı olmayı öğreniyorduk*” sözleriyle açıklamıştır. Öğretmen adaylarının görüşleri doğrultusunda hukuk okuryazarlığına ilişkin bir bakış açısı oluşturmada ilköğretimden yükseköğretime dek alınan dersler yanında yaşam deneyimleri ve güncel olayların önemli bir fırsat oluşturduğu ifade edilebilir.

Öğretmen Adaylarının Hukuk Okuryazarlığı ile Sosyal Bilgiler Dersi Arasındaki İlişki Konusundaki Görüşlerine İlişkin Bulgular

Öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı ile Sosyal Bilgiler dersi arasındaki ilişki konusundaki görüşlerinin analizi sonucu elde edilen bulgular Şekil 4’te görülmektedir.

Şekil 4

Öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı ve Sosyal Bilgiler dersi arasındaki ilişki konusundaki görüşlerinden elde edilen temalar

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları, Sosyal Bilgiler dersinin hukuk okuryazarlığı becerilerinin kazandırılması açısından önemli bir rol oynadığını ifade etmişlerdir. Sosyal Bilgiler öğretmen adayları, Sosyal Bilgiler Öğretim Programında hukuk okuryazarlığına ilişkin öğrenme alanları olduğunu vurgulamışlardır. Öğretmen adayları, Birey ve Toplum ile Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarında hukuk okuryazarlığı ilişkilendirmelerinin daha belirgin olduğundan söz etmişlerdir. Bu öğrenme alanları kapsamında Sosyal Bilgiler dersinde ele alınan insan hakları ve demokrasi konularında, çocuk hakları, meslekler, kültürel ilişkiler ve vergi konularında hukuk okuryazarlığı ile ilişkilendirme yapılabileceğini belirtmişlerdir. Sosyal Bilgiler dersinde hukuk okuryazarlığı ile ilişkilendirmelerin yapılabileceği ilgili öğrenme alanları ve konular bağlamında ÖA4 “*Biz Sosyal Bilgiler dersinde hayatı anlatıyoruz. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında iyi bir vatandaşın nasıl olması gerektiğini öğretiyoruz. Tüm bunlar hukuk okuryazarlığı ile ilgili*” sözleriyle görüşünü ifade ederken; ÖA6 “*Sosyal Bilgilerde hukuk okuryazarlığı birey ve toplum ile etkin vatandaşlık öğrenme alanlarında daha ağırlıklı yer alıyor. Birey ve toplumda çocuklara daha çok çocuk hakları hak ve sorumluluklarını anlatıyoruz. Etkin vatandaşlıkta daha çok serüveni hangi aşamalardan geçtiği hangi yasalarla korunduğu anlatıyoruz.*” biçiminde görüşünü açıklamıştır. Öğretmen adayları hak ve sorumlulukların öğretilmesinde günlük yaşamla ilişkilendirmenin önemine değinmişlerdir. ÖA3 bu konudaki görüşünü “*Etkinlikler hazırlayarak, gazeteler haberler*

okuyarak ya da ders anlattığımızda her defasında konu ile ilgili gündemden bilgiler vererek öğrencilere haklarını ve sorumluluklarını öğretebiliriz. Zaten çoğu konumuz hukukla bağlantılı, eşitlikle bağlantılı.” diyerek hukuk okuryazarlığı ve Sosyal Bilgiler dersi arasındaki ilişkiye günlük yaşam çerçevesinden bir bakış açısı sunmuştur. Öğretmen adayları, Sosyal Bilgiler dersinde öğretme-öğrenme sürecinde çeşitli etkinliklerle özellikle haklar ve sorumluluklar konusunda hukuk okuryazarlığına vurgu yapılabileceğini ifade etmişlerdir. ÖA9 hak ve sorumlulukların öğretiminde dramadan yararlanılabileceğini belirtmiş ve görüşünü “*En çok dramadan yararlanabiliriz. Drama etkinliği ile bir hukuksal olayı örneklendiririz. Öğrenciler o drama içerisinde o olayda ne gibi bir yol izleneceğini görürler. Bu tarz dersi destekleyecek etkinlikler ile hak ve sorumluluklara ilişkin bilinç kazandırılabilir.*” sözleriyle dile getirmiştir. ÖA12 ise Sosyal Bilgiler dersinde hukuk okuryazarlığı kapsamında hak ve sorumluluklara ilişkin farkındalığın öğrenci merkezli etkinliklerle kazandırılabileceğini belirtmiş ve görüşünü “*Sosyal Bilgiler dersinde haklar ve sorumluluklarla ilgili filmler üzerinden gidebilirim. Öğrencilerin duygu ve düşüncelerini ifade edecekleri tartışma yöntemini, beyin fırtınasını kullanabilirim. Onun dışında konuya uygun olarak kendimiz de etkinlikler düzenleyebiliriz*” biçiminde ifade etmiştir. Öğretmen adaylarının Sosyal Bilgiler dersi ve hukuk okuryazarlığı arasındaki ilişki konusunda SBÖP’de var olan öğrenme alanlarından hareket ettiği, hukuk okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasında daha çok hak ve sorumlulukların öğretilmesi üzerinde durdukları belirlenmiştir. Hak ve sorumlulukların öğretilmesinde de günlük yaşamla ilişkilendirme ve öğretme-öğrenme sürecinde düzenlenebilecek etkinliklerden söz ettikleri görülmüştür.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlar öğretmen adaylarının hukuk kavramını kurallar, hak ve düzen kapsamında tanımladıklarını göstermektedir. Bilindiği üzere hukuk, hak kavramının çoğuludur ve haklar anlamına gelmektedir (Öztaş, 2006: 11). Hukuk, toplum yaşamında bireylerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzene koyan, uyulması kamu gücü ile desteklenen kurallar bütünü biçiminde tanımlanmaktadır (Bilge, 1997: 12). Bu doğrultuda öğretmen adaylarının hukuk kavramının sözcük anlamı doğrultusunda bir tanımlama yaptıkları söylenebilir. Öğretmen adayları da hukuk kavramı ile ilgili olarak hukukun bir kurallar bütünü olmasına, hakları içermesine ve toplum yaşamındaki ilişkileri düzenlemesine vurgu yapmışlardır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre öğretmen adayları hukuk okuryazarlığını hukukla ilgili temel kavramları bilme, hukuki işleyişi bilme ve haklarını kullanabilme biçiminde tanımlamışlardır. Marzooghi ve diğerlerinin (2016) ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinin hukuk okuryazarlığı düzeylerini karşılaştırmalı olarak inceledikleri araştırmanın sonuçları ilkokul ve ortaokul öğretmenlerinin hukuk okuryazarlığının yeterli düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Mirabile (2013) araştırmasında öğrenci güvenliği ve öğrenci hakları gibi öğretmen-öğrenci etkileşiminin önemli bir boyutunu oluşturan yasal konularda öğretmenlerin yeterli düzeyde bilgi sahibi olmadığını ortaya koymuştur. Kara (2017) Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlık düzeylerini incelediği araştırmasında, öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlık bilgi, tutum ve davranış düzeylerinin orta düzeyde olduğunu, ancak öğretmen adaylarının çoğunlukla Sosyal Bilgiler dersi ile ilişkili olarak hukukla ilgili konuların öğretiminde kendilerini yeterli görmediklerini ortaya koymuştur. Bu araştırmada, öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığının tanımına ilişkin birtakım düşüncelere sahip oldukları görülmektedir.

Araştırma verileri, Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı konusundaki görüşlerini biçimlendiren üç temel kaynak olduğunu göstermektedir. Bu kaynaklar öğretmen adaylarının öğrenim yaşamlarında aldıkları dersler, yaşam deneyimleri ve güncel olaylardır. Bu bağlamda öğretmen eğitimi programlarında hukuk okuryazarlığına ilişkin derslerin yer almasının önemli olduğu söylenebilir. Çengelci Köse ve diğerlerinin (2019) araştırmasında öğretmen adaylarında adaletle yönelik farkındalık oluşturmak amacıyla öğretmen eğitimi programlarında adaletle ilişkin konulara yer verilmesi önerilmektedir. Kara (2017)'nin araştırmasında hukuki süreç yaşayan öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlık bilgi, tutum ve davranışlarının diğerlerine göre daha yüksek düzeyde olduğu belirlenmiştir. Bu araştırmada da öğretmen adayları hukuki süreçlerle ilgili yaşadıkları deneyimin hukuk okuryazarlığı konusundaki görüşlerini biçimlendiren kaynaklardan biri olduğunu ifade etmektedirler. Bu doğrultuda iki araştırmanın sonuçlarının örtüştüğü söylenebilir.

Öğretmen adayları, Sosyal Bilgiler dersinin hukuk okuryazarlığı ile yakından ilişkili olduğunu, Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere hukuk okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasında önemli rol oynadığını düşünmektedirler. Bu bağlamda öğretmen adayları Sosyal Bilgiler dersi kapsamında hukuk okuryazarlığı ile ilişkili olduğunu düşündükleri öğrenme alanlarını ve konu başlıklarını vurgulamışlardır. Bu doğrultuda Birey ve Toplum ile Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarının hukuk okuryazarlığı ile doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmişlerdir. Görmez (2018) 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programını politik okuryazarlık

becerisini kazandırma bakımından incelediği çalışmasında, programdaki dört öğrenme alanında doğrudan veya dolaylı biçimde politik okuryazarlık becerisine yer verildiğini belirlemiştir. Bu öğrenme alanları Birey ve Toplum, İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Üretim, Dağıtım ve Tüketim ve Etkin Vatandaşlık biçiminde sıralanmıştır. Bu çalışmada da öğretmen adayları Birey ve Toplum ile Etkin Vatandaşlık öğrenme alanlarında hukuk okuryazarlığı becerisine yer verildiğini düşünmektedir. Kara ve Tangülü'nün (2017) Sosyal Bilgiler Öğretim Programında hukuk okuryazarlığını ve politik okuryazarlığı inceledikleri çalışmada Sosyal Bilgiler Öğretim Programının genel amaçlar, kazanımlar, kavramlar, beceriler ve değerler boyutlarında hukuk okuryazarlığına ilişkin unsurlara sahip olmakla birlikte, özellikle beceri boyutunda programla ilişkilendirmenin güçlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Sosyal Bilgiler dersinin öğrencilere özellikle hak ve sorumluluklarının öğretilmesinde görev üstlendiğini belirtmişlerdir. Sosyal Bilgiler dersinde hak ve sorumlulukların öğretilmesi boyutunda ise günlük yaşamla ilişkilendirmeden ve öğretme-öğrenme sürecinde düzenlenebilecek etkinliklerden söz etmişlerdir. Kara (2017)'nin çalışmasında da öğretmen adayları hukukla ilgili konuların kendilerine sosyal yaşamla ilişkilendirilerek verilmesini istedikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda her iki çalışmada da öğretmen adaylarının hukukla ilgili konuların öğretiminde yaşamla ilişkilendirmenin üzerinde durduğu görülmektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçlar doğrultusunda Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlığı becerilerinin geliştirilmesine yönelik araştırmaların yapılması önerilebilir. Sosyal Bilgiler dersinde hukuk okuryazarlığı becerilerinin kazandırılmasında günlük yaşamla ilişkilendirme ve güncel olayların etkililiğini belirlemeye yönelik uygulamalı araştırmalar desenlenebilir.

KAYNAKLAR

- Bilder, M. S. (1999). The lost lawyers: Early american legal literates and transatlantic legal culture. *Yale Journal of Law and the Humanities*, 11, 47-112.
- Bilge, N. (1997). *Hukuk başlangıcı hukukun temel kavram ve kurumları*. (12. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Çengelci Köse, T. (2017). Hukuk ve adalet dersi öğretim programı ve öğretim materyalinde değerler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(51), 656-664. doi: 10.17719/jisr.2017.1801.

- Çengelci Köse, T., Gürdoğan Bayır, Ö. Köse, M., & Yıldırım Polat, A. (2019). Öğretmen adaylarının bakış açısıyla adalet değeri. *KALEM International Journal of Education and Human Sciences*, 9(1), 67-93. doi: 10.23863/kalem.2019.120.
- Davies, T. A. (2009). The worrisome state of legal literacy among teachers and administrators. *Canadian Journal for New Scholars in Education*, 2(1), 1-9.
- Dural, M., & Sarı, S. (2009). *Türk özel hukuku Cilt I. temel kavramlar ve medeni kanununun başlangıç hükümleri*. (4. baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Görmez, E. (2018). Güncellenen Sosyal Bilgiler programının politik okuryazarlık becerisi bakımından yeterliliği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(STEMES'18), 109-114. doi: 10.18506/anemon.464391.
- Kara, H. (2017). *Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının hukuk okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim bilimleri Enstitüsü, Muğla.
- Kara, H., & Tangülü, Z. (2017). Sosyal Bilgiler öğretim programında hukuk ve politik okuryazarlığı üzerine bir durum incelemesi. *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 2(1), 1-28.
- Klenke, K. (2016). *Qualitative research in the study of leadership*. (2nd ed.). Howard House, UK: Emerald Group Publishing Limited. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/adolu/reader.action?docID=4500561>
- Marzooghi, R., Sadeghi, M. H., Mohammadi, M., Karimi, M. H., & Hammadzadeh, K. M. (2016). Comparative study of legal literacy level of the elementary and secondary school teachers. *Journal of Politics and Law*, 9(9), 119-125. doi: 10.5539/jpl.v9n9p119.
- Mirabile, C. (2013). *A comparison of legal literacy among teacher subgroups*. (Doctorate dissertation). Virginia Commonwealth University, USA.
- Moswela, B. (2008). Knowledge of educational law: An imperative to the teacher's practice. *International Journal of Lifelong Education*, 27(1), 93-105. doi: 10.1080/02601370701803633.
- Oğuz, S. (2013). *Ortaokul öğrencilerinin Sosyal Bilgiler eğitimi çerçevesinde hukuk okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Öztaş, B. (2006). *Medeni hukuk'un temel kavramları*. (21. baskı). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Schimmel, D., & Militello, M. (2007). Legal literacy for teachers: A neglected responsibility. *Harvard Educational Review*, 77(3), 257-284.
- Stewart, D. (1998). Legalisation of education: Implications for principals' professional knowledge. *Journal of Educational Administration*, 36(2), 129-147.
- White, J. B. (1983). The invisible discourse of the law: Reflections on legal literacy and general education. *University of Colorado Law Review*, 54, 143-159.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EXTENDED ABSTRACT

People live in a community to integrate their knowledge and ensure development. However, living in a community requires some rules that would ensure social order and trust. Morality, religion, manners, and customary rules are among the rules that regulate community life. On the other hand, the existence of rules is not enough to regulate community life. Law is a set of rules that ensure the regular functioning of society. The term of legal literacy is defined as to have the necessary level of competence in legal discourse for a meaningful and effective life in a conflictual culture that has become increasingly dependent on the law (White, 1983: 144). Legal literacy involves thinking, reading, writing and speaking skills related to the execution of legal processes. Legal literacy provides a variety of functional contributions to individuals, such as defining legal processes and knowing individuals related to these processes (Bilder, 1999: 51). Legal literacy is crucial in terms of educating individuals who know their rights and responsibilities in a democratic society and who can seek their rights by using legal processes when necessary. As a fundamental element that regulates social life, law is an essential discipline in the social studies course that integrates the disciplines of social science according to the developmental level of the students. Legal literacy is a multidimensional concept that includes the basic concepts and information related to the law and the legal system. Legal literacy is one of the skills that is included in the 2018 Social Studies Curriculum. Pre-service teachers who will conduct social studies course need to have legal literacy skills and have the necessary competencies to teach these skills to their students. This study aims to understand pre-service social studies teachers' perceptions of legal literacy.

This qualitative, phenomenological study was conducted in the spring semester of the 2017-2018 academic year. Twelve pre-service teachers who were studying in the Social Studies Teacher Training Program of a public university participated in the study. Criterion sampling was used to identify the participants. Approval was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee of the university where the research was conducted and the pre-service teachers' participation in the research was based on a voluntary basis. Volunteer Participation Form was signed to the pre-service teachers who participated in the research and they were informed about the research. The data of the study were collected through semi-structured interviews with 12 pre-service teachers. The data obtained in the study were analyzed by inductive analysis. First, the recordings of the semi-structured interviews conducted within the scope of the research were converted to written text on the computer. NVIVO 12 program was used for data analysis. The data were coded separately by the researchers and the codes with a consensus ratio of 80 percent were taken as the basis in the study.

The definitions of pre-service teachers regarding the concept of law were gathered under the themes of rules, rights, and order. Pre-service teachers mostly emphasized the rules related to the concept of law. According to the results of the study, pre-service teachers defined legal literacy as know the basic concepts of law, know the legal process and use their rights. Research data show that there were three main sources, which shape the opinions of pre-service social studies teachers about legal literacy. These resources were the courses taken by pre-service teachers, their life experiences and current events. Social studies pre-service teachers stated that social studies course plays a vital role in acquiring legal literacy skills. Pre-service teachers emphasized that there were learning areas related to legal literacy in the Social Studies Curriculum. In this respect, they mentioned that legal literacy associations were more prominent in the areas of learning of “Individual and Society” and “Active Citizenship”. They stated that in the context of these learning areas, human rights and democracy, children's rights, professions, cultural relations, and tax issues could be related to legal literacy.

The results obtained from the research showed that pre-service teachers defined the concept of law in terms of rules, rights, and order. In the Turkish language, the term ‘law’ (*hukuk*) is the plural of the term ‘right’ (*hak*) (Öztan, 2006, 11). It is the set of rules that regulate the relations of individuals with each other and with society and is supported by public power (Bilge, 1997: 12). In this direction, it can be said that pre-service teachers made a definition that matches the word meaning of the concept of law.

According to the results of the study, pre-service teachers defined legal literacy in the form of knowing the basic concepts of law, knowing the legal process and exercising their rights. Marzooghi et al. (2016) found that primary and secondary school teachers' legal literacy levels were not adequate. Similarly, Mirabile (2013) revealed that teachers did not have sufficient knowledge about legal issues, which constitute a vital dimension of teacher-student interaction, such as student safety and student rights. Research data showed that there were three main sources shape the opinions of pre-service social studies teachers about legal literacy. These resources were the courses taken by pre-service teachers, their life experiences and current events. In this context, it can be said that it is important to include courses in teacher education programs related to legal literacy. In this study, pre-service teachers stated that their experience with legal processes was one of the sources that shaped their views on legal literacy. Similarly, Kara (2017) found that the legal literacy knowledge, attitudes, and behaviors of pre-service teachers who had an experience about the legal process in their daily life were higher than other pre-service teachers' level. In light of results of the current research, some suggestions were made. For further studies, action research and empirical studies could be conducted to improve pre-service teachers' legal literacy skills. Additionally, efficacy of using current events and daily life examples in teaching legal literacy skills can be investigated.